

PAPER DETAILS

TITLE: CUMHURİYETİN YENİ YÜZYILINDA DİS POLİTİKADA TÜRK DÜNYASI VİZYONU

AUTHORS: Yusuf Ziya Bölükbaşı

PAGES: 469-495

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3392594>

CUMHURİYET'İN YENİ YÜZYILINDA DIŞ POLİTİKADA TÜRK DÜNYASI VİZYONU

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI*

Öz

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki (KOA) bağımsız Türk devletleriyle olan ilişkilerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede ilişkiler kronolojik açıdan incelenmekte ve yaşanan kırılmaların neler olduğu üzerinde durulmaktadır. Doksanların başında başlayan ilişkiler, o dönem Türkiye'nin model ülke olma, ağabeylik yapma ve uluslararası sisteme yeni katılan ülkelerin entegrasyonu meseleleri etrafında şekillenmiştir. Türkiye'nin ilk etapta duyduğu heyecan, daha sonra izlenen hatalı politikalar, zayıf ekonomik araçlar ve küresel politikadaki değişimler nedeniyle hayal kırıklığına dönüşmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin ilgi alanı daha çok Ortadoğu ve eski Osmanlı coğrafyasına kaydı. Orta Asya'ya ilişkin ilgi azalırken Kafkasya'ya yönelik ilgi enerji ve ekonomik nedenlerle arttı. Ancak 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası Türk dış politikasında paradigma değişimi yaşanarak güvenlikçi politikalara tekrardan geri dönüldü. 15 Temmuz sonrası yükselen milliyetçilik, ABD ve Batı dünyasının Fetullahçı Terör Örgütü'ne verdikleri açık ve örtülü destek ile Neo-Osmanlı siyasetin iflas etmesi nedeniyle Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin bozulması, Türkiye'nin yüzünü tekrardan Türk dünyasına dönmesine neden oldu. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması ve II. Karabağ Savaşı KOA politikasında göze çarpan unsurlar olmuşlardır. TDT vasıtasıyla Türk dünyası arasındaki ilişkilerin ivme kazanacağı düşünülmektedir. II. Karabağ Savaşı ve Azerbaycan'ın elde ettiği zafer hem Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde kurumsallaşmanın yaşanmasına hem de bunun olası sonuçları bağlamında Türk dünyası ülkeleri arasında ekonomik ve siyasal entegrasyonun gerçekleşmesine hizmet etmesi bakımından önemlidir. Ancak bunun için, Türkiye'nin Atlantikçi politikalarından uzak durması ve Türkiye tarafından KOA ülkelerinin başına bela edilen Fetullahçı Terör Örgütü'ne karşı etkin bir mücadele yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya ve Orta Asya (KOA), Türk Dış Politikası (TDP), II. Karabağ Savaşı, Soğuk Savaş, Türk Devletleri Teşkilatı.

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yzb@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4723-5977>.

THE VISION OF THE TURKISH WORLD IN FOREIGN POLICY IN THE NEW CENTURY OF THE REPUBLIC

Abstract

This study explores Türkiye's post-Cold War relations with the independent Turkic states in the Caucasus and Central Asia (CCA). Relations, initiated in the early nineties, were initially shaped by Türkiye's ambition to be a model country, a mentor, and an integrator of new countries into the global system. However, initial enthusiasm waned due to ineffective policies, economic weaknesses, and global political shifts. Upon the Justice and Development Party's rise to power, Türkiye's focus pivoted towards the Middle East and former Ottoman regions. While Central Asia's significance diminished, the Caucasus gained prominence for energy and economic interests. The 15 July Coup Attempt marked a pivotal moment, leading to a Turkish foreign policy shift back to security priorities, fueled by surging nationalism, Western backing for the Fetullahist terrorist organization, and strained Middle Eastern relations stemming from a failed Neo-Ottomanist policy. Consequently, Türkiye reoriented towards the Turkic world. In this context, the establishment of the Organisation of Turkic States and Karabakh War II became key policy elements. The latter, punctuated by Azerbaijan's triumph, was crucial for solidifying Türkiye-Azerbaijan ties and promoting economic and political cohesion among Turkic nations. However, to fully realize these objectives, Türkiye must eschew Atlanticist policies and intensify efforts to combat the Fetullahist Terrorist Organization, which has been detrimental to the CCA countries.

Keywords: *Caucasus and Central Asia (CCA), Turkish Foreign Policy (TFP), Karabakh War II, Cold War, Organisation of Turkish States.*

Giriş

Dış politika, klasik anlamıyla, 1648 Vestfalya Anlaşması'ndan beri egemen devletlerarasındaki ilişkilerin cereyan ettiği uluslararası sistemde bir devletin milli güvenlik ve milli çıkarını maksimize etmesini sağlayan araç olarak görülmektedir. Haliyle dış politika kavramının birçok olgu tarafından şekillendirilmeye müsait bir yapısı bulunmaktadır. Bunların başında ise ideoloji ve kimlik gelmektedir. Devletler, ulusçuluk çağından itibaren gerek jeopolitik gerekse de iktisadi çıkarları ve ulusal güvenlikleri için olsun, dış politika vasıtasıyla bunları belirli bir kimlik ve ideolojik formatta dizayn edip uygularlar. Özellikle iki dünya savaşı arası dönem, Roberts'a (2015) göre dış politika olgusunun tamamen ideolojik hale geldiği bir süreci işaret etmektedir. Bu dönemde birçok devlet, başta İtalya, Almanya, İspanya ve Sovyetler olmak üzere bütün politik reflekslerinin dayanak noktasını ideolojileri oluşturmuştu. İdeolojik devletler uluslararası alanda da ideolojik duruşlarını devam ettirmişler ve dış politika davranışları sahip oldukları fikir sistemlerine göre şekillendirmişlerdir. Benzer şekilde devletler, aynı insanlar ve toplumlar gibi bir kimliğe sahip olurlar. Bu kimlik çoğunlukla ulusal kimliklerince belirlenir. Dış politika kavramının bir diğer tanımı, içeride inşa edilen kimliğin

dışarıdaki kodlarını oluşturulması süreci şeklindedir. Böylece ulusal kimlik inşasındaki “biz/öteki” ayrımı dışarıda da devam eder ve devletler hareket biçimini buna göre belirlerler. Kimlik inşasının en önemli vurgusu “öteki”yi tanımlamaktır çünkü “biz” “öteki”ye göre kendimizi anlamlandırırız. Dolayısıyla içeride inşa edilen milli kimlik ve devletin ideolojik tutumları -bir dönem benimsenen bir ideoloji olabilir ya da karar vericilerin ideolojik yönelimleri olabilir- dış politikanın belirlenip uygulanması sürecinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik ve ideoloji olguları üzerinden dış politikanın şekillenmesi bağlamında üzerinde durulması gereken örneklerden biri Türk dış politikasıdır. Erken Cumhuriyet döneminde Kemalist devrimlerle inşa edilen Batılı-Türk kimliği ve Kemalist ideoloji, yeni devleti ve ulusu oluşturduğu gibi TDP’yi de biçimlendirmiştir. Esasında Cumhuriyet rejimi birçok şeyi Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralmıştır. TDP de bunlardan birini oluşturmaktadır. Otuz Yıl Savaşları’ndan sonra kurulan ve 1713 Utrecht Anlaşması’yla konsolide olan uluslararası sisteme karşı Osmanlı’nın küçümseyici bir tavırla yaklaşıp diplomasiden uzak durması, 18. yüzyılda İmparatorluğu Avrupa’nın ikinci sınıf devletlerinden biri olmasına neden oldu. 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması’yla beraber artık diplomasi ve güç dengesi olmaksızın ayakta kalamayacağını anlayan İmparatorluk, yıkıldığı tarihe kadar, politik, askeri ve ekonomik zayıflığını ikame edecek şekilde dış politikayı kullandı (McKay ve Scott, 2019). Yaklaşık 150 yıl boyunca denge siyasetiyle varlığını koruyan Osmanlı, I. Dünya Savaşı sonrası ömrünü tamamlayarak yerini Türkiye Cumhuriyeti’ne bıraktı. Osmanlı’dan ulus-devlete geçişte tevarüs eden niteliklerden biri de dış politikaydı. Yeni devlet dış politikasını, ulusal kimliği, Kemalist doktrin, Osmanlı mirası ve reel politik çıkarları üzerine tesis ederek uzun yıllar boyunca genel ilke ve esaslarını değiştirmeden uyguladı. TDP şu iki ilkeyle açıklanmaktadır: statükoculuk ve batıcılık (Oran, 2011, s. 46). Batıcılık ilkesi, Türklerin siyasal-kültürel kodlarına dayalı bir şekilde uluslararası sistemde batılı ülkelerle iş birliği yapıp batı ittifakı içinde bulunulmasını öngören ilkedir. Bu ilke aslında 1839’da başlayan Osmanlı-Türk modernleşmesinin ve bunun Cumhuriyet devrindeki tecessümü olan Kemalizmin kimlik tasavvuruyla -batılı etno-seküler Türk- şekillenen bir anlayış olarak telakki edilebilir. Atatürk’ün “muassır medeniyetler seviyesi” şeklinde gösterdiği hedefin nihai noktası budur. TDP’nin statükoculuk ilkesi, Osmanlı’dan beri devam eden güç dengesi siyasetinin bir izdüşümü olup güvenlik paradigması biçiminde tezahür etmektedir. Devletin varlığının sürdüğü mevcut dengenin korunması hususu statükoculuğun özünü oluşturmaktadır. Nitekim Atatürk’ün en bilinen vecizelerinden biri olan “yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışı Kemalizmin barışçı ve statükocu dış politikası bağlamında tanımlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, dönemin büyük emperyalist devletleriyle yapılan savaşlarda, imkânsızlıklar içinde yürütülen bir büyük bir mücadelenin neticesinde ortaya çıktı ve bağımsız bir devlet oldu. İmparatorluğun yıkılması ve Anadolu’nun bir bölümünün işgal

altına alınması, Türk karar vericilerde büyük bir travma yaratarak güvenlik ve bağımsızlık ekseninde politik reaksiyonlar geliştirmelerine neden oldu. Bu minvalde modern Türkiye Cumhuriyeti'ni yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi ve devrimleriyle kuran Mustafa Kemal Atatürk için en önemli mesele güvenlik ve modernleşme konuları olmuştur. Nitekim kendisi bir Türk milliyetçisi olup ulus inşasında birçok sembol ve söylem üreten Atatürk için dışarıdaki temel prensip savaştan ve çatışmadan uzak durulmasıydı. Bu yüzden Pantürkizm ve Panislamizm'i maceracı ve ulusun istikbalini tehlikeye atabilecek politikalar olarak değerlendirmiştir (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2006, s. 209). Bu düstur çerçevesinde, birkaç istisna haricinde -Hatay'ın ilhakı ve Kıbrıs- Türkiye çok uzun yıllar boyunca Türkistan ve Kafkasya'daki Türk topluluklarına açık bir ilgi göstermedi. Bu bölgeleri yöneten SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin en büyük güvenlik problemi olduğunun da altı çizilmelidir. Ancak SSCB'nin çöküşüyle Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında önemli bir dönüşüm yaşandı. Bunun neticesinde Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da kurulan Türk devletlerine yönelik aktif bir dış politika izlemeye başladı.

Mevcut çalışma Türkiye'nin, Soğuk Savaş'ın bitişinden günümüze kadar Türk dünyasına yönelik yaklaşımını incelemeye odaklanmaktadır. Bu çerçevede önce TDP'de Türk dünyası yaklaşımı incelenecektir. Daha sonra Cumhuriyetin yeni yüzyılında Türk devletleri teşkilatı ve II. Karabağ Savaşı temelinde Türk dünyasına ilişkin vizyon irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise bulgular tartışılıp yeni dönemde TDP'nin Türk dünyası yaklaşımının ne olacağı sorusu cevaplanacaktır. Mevcut çalışmada nitel araştırma deseni çerçevesinde olay ve olguları kronolojik bir sırada neden-sonuç ilişkisi içinde açıklayan karşılaştırmalı tarihsel araştırma yöntemi kullanılmış olup ulusal ve uluslararası akademik literatürden istifade edilmiştir.

1. SOĞUK SAVAŞ'IN BİTİŞİ VE BAĞIMSIZLAŞAN TÜRK DÜNYASI: TDP'DE YENİ AÇILIMLAR

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması, uluslararası sistemde ve devletlerin dış politikalarında köklü değişiklikleri beraberinde getirdi. Dünyanın liberal ve komünist bloklara ayrıldığı devrin kapanmış olması, birçok ülkede dış politika karar vericilerini yeni döneme gerekli hazırlık ve planlamadan yoksun bıraktı. Ayrıca bu süreç, kapitalizmin derinleştiği ve hala devam etmekte olan ikinci küreselleşme dalgasının başladığı periyoda denk gelmesi, her alanda ve her yapıda büyük değişim-dönüşüm hareketlerinin görülmesine neden oldu. Uluslararası ilişkiler disiplini de bundan nasibini aldı. Her ne kadar güç ve çıkar kavramlarına dayalı klasik realist paradigma ile uluslararası sistemin belirleyici olduğu neo-realist anlayış devam ediyor olsa da post-pozitivist yaklaşımlar yaşanan dönüşüm sürecinin bir yansıması olarak kendilerini gösterdi. Bu yaklaşımlardan biride Konstrüktivist -inşacı- yaklaşım olup dış politikada etnisite, dil, kültür, din gibi kavramları içeren kimlik olgusunun

önemine dikkat çekiyordu. Nitekim Sovyetlerin yıkılmasından sonra önce post-Sovyet coğrafyasında -Kafkasya- ve Balkanlarda başlayan etnik çatışmalar zamanla Ortadoğu, Güney Asya ve Afrika'ya sıçradı. İşte böyle belirgin bir değişimin etkileri Türk dış politikasında da hissedildi çünkü yıkılan Sovyetler, Çarlık Rusya'sından beri Kafkasya ve Orta Asya'daki -KOA- Türk soylu halkların topraklarını elinde tutuyordu.

Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte Türk soylu topluluklar olan Kazaklar, Kırgızlar, Türkmenler, Özbekler ve Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Türk kamuoyunda dış Türkler olarak bilinen mesele, Mart 1921'de imzalanan anlaşma ve 1922'de Enver Paşa'nın Basmacı hareketinin başarısızlığa uğramasıyla uzun yıllar dış politika gündeminde yer almadı. Sadece dar ve küçük bir Türkçü entelijansiyanın dergilerinde, kitaplarında, şiirlerinde ve romanlarında bahsettiği bir konuydu (Aydın, 2010, s. 366; Çakmak, 2013, s. 207). Gerçi bu doğal bir durumdu. Zira hem TDP'nin statükoculuk ve batıcılık ilkeleriyle biçimlenmiş olması hem de Sovyetlerden kaynaklanan güvenlik endişesi, Türkistan coğrafyasına karşı ilgisizliğin oluşmasında önemli etkenlerdi. Ancak Türk topluluklarının bağımsızlıklarını elde etmeleri Türkiye için büyük bir fırsat ortaya çıkardı. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin 400 yıl aradan sonra yine bir dünya gücü olabileceğini ve bunda Türk dünyasının bağımsızlığının ehemmiyet arz ettiğini dile getirdi (Aydın, 2010, s. 370). Yine TBMM'de bölgeye ilişkin yapılan tartışmalarda, Türkiye'nin bu ülkeler açısından bir model olması gerektiği üzerinde durularak bu ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konuları sıklıkla işlendi (Yenigün, 2004, s. 499). Nitekim uluslararası sistemde güçlü ülkelerin her biri kimliksel bağlamda kendisine yakın olan ülkelerle kurduğu güçlü ittifak bağlantıları sayesinde kuvvetlerini konsolide edip yaşadıkları sorunlar karşısında uluslararası sistemde yalnız kalmadan etkili adımlar atma kabiliyetine erişebilmektedir. Türkiye ise bu konuda, haklı olduğu birçok sorunda uluslararası alanda yalnız kalmış, Batı Trakya, Bulgaristan Türkleri, Musul-Kerkük, Ege Adaları ve Kıbrıs gibi meselelerde bunu derinden hissetmişti. İşte Türkistan ve Kafkasya'daki Türk soylu toplulukların bağımsız devletler kurmaları Türkiye'nin bu tarz sorunlardaki uluslararası destek ihtiyacını karşılayabilirdi (Ayata, 2010, s. 643-644). Zaten Soğuk Savaşın bitişi Türkiye açısından çok sayıda krizin vuku bulmasına neden olmuştu. Komünist bloğun yıkılması nedeniyle stratejik önemi azalan Türkiye, komşularıyla yaşadığı sorunların - Suriye ile su ve terör, Irak ile terör, İran ile rejim, Yunanistan ile Kıbrıs ve Ege, Bulgaristan ile Türk azınlık- yanında yükselen PKK terörü meselesi, ekonomik kriz ve Avrupa Birliğinden dışlanmasıyla birlikte, her ne kadar Sovyetlere dayalı güvenlik endişesi sona erse de daha büyük problemlerle karşılaştı. Bu minvalde KOA'da yeni kurulan cumhuriyetler Türkiye açısından büyük fırsatlar ve açılımlar sunmaktaydı.

Türkiye'nin KOA'da yukarıda bahsedilen politik konjonktür içinde aktif siyaset izlemesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle bu

devletlerle Türkiye arasında ortak soy, kardeşlik, kan, dil, din ve kültür bağı bulunmaktadır. Bunun yanında Hazar'ın hidrokarbon enerji kaynakları ve bunların Batı pazarlarına ulaştırılması meselesi Türkiye açısından hem enerji sorununu çözmede hem de ekonomik kaynak oluşturmadaki etkileri bağlamında öncelik taşımaktadır. Ayrıca bu dönemde bölgede bir güç boşluğu yaşanmakta, Rusya'nın zayıflığının yanı sıra diğer aktörlerin bekle-gör politikaları sayesinde Türkiye için bölgesel aktör olabilmenin kapısı aralanmaktadır. Yine bu ülkelerin devlet tecrübelerinin olmayışı ve Türkiye'nin sahip olduğu demokratik sistemi, dünyayla entegre ekonomisi ve kurumsal yapısıyla KOA için model olarak ön plana çıkması da hesaba katılmalıdır (Ayata, 2010, s. 645). Bütün bu faktörler ve gelişmeler ışığında KOA ülkelerinin 1991 yılındaki bağımsızlık ilanlarının hemen ardından Türkiye bu ülkeleri tanıyan ilk devletlerden biri oldu. Akabinde 1991-1993 arasında KOA'ya başta Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Demirel olmak üzere çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleştirilerek 140 adet anlaşma imzalanmıştır (Yalçınkaya, 2013, s. 25). Türkiye'nin bu denli hızlı bir giriş yapması, dış politikanın geleneksel ilkelerinden yani statükoculuk ve Batıcılık niteliklerinden bir kopuş olarak görülmüş, özellikle Pantürkist ve milliyetçi yaklaşımın dış politika yapımında belirleyici olduğuna ilişkin çeşitli yorumlar yapılmıştır (Türk, 2013, s. 1). Orta Asya ve Kafkasya'nın Türk devletleri, Türkiye'nin batısında değil doğusunda bulunmakta hem coğrafi hem de kültürel açıdan Batıcılık ilkesi çiğnenmektedir. Bunun yanında sınırların dışına çıkılması ve bu bağlamda çeşitli rollere bürünülmesi statükoculuk ilkesinin çiğnenmesi demektir. Daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı Türkiye'nin Batı ittifakından uzaklaşarak yüzünü doğuya dönmesi ve Türkçü bir yaklaşımla bölgede siyaset ürettiğine ilişkin yaklaşımlar Sander'e göre yanlış yorumlardır. O, Türkiye'nin KOA'daki aktif siyasetini, Batı ile olan ilişkilerinin bir ikamesi ya da eksen dönüşümü olmasından ziyade daha çok tamamlayıcısı niteliğinde addetmektedir. Çünkü Türkiye'nin geleneksel dış politika yönelimi olan Batıdan kopması mümkün değildir. Ayrıca Türkiye'nin bu bölgelerde oluşturacağı etki Batı değerlerinin KOA'da yayılmasını sağlayacaktır. Burada en önemli mesele Türkiye'nin bunlar için bir model ülke olması hususudur. Türkiye, kurumsallaşmış bürokrasisi, ordusu, siyasal kurumları ve ekonomik sistemiyle konsolide ettiği demokratik rejimi gibi çeşitli nedenlerle KOA ülkeleri açısından model bir ülke olarak addedilmektedir. Kemalist modernleşme ve seküler-demokratik devlet yapısı, etnik ve dinsel bir iş birliğinden ziyade bu ülkelerin modernleşmesi ve uluslararası sitemdeki meşruiyetlerini arttırması bakımından önem arz etmektedir. Türkiye gibi Müslüman ancak Kemalist bir devlet yapısına sahip olan ülkenin bu toplumlara örnek olması bir taraftan KOA'daki yeni cumhuriyetlerin kurumsallaşmasını sağlayacak diğer taraftan Kemalist modernleşmenin dünyadaki diğer Müslüman ülkeler açısından cazip bir örnek olmasını da beraberinde getirecektir (Sander, 2006, s. 263-270). Ancak bu model ülke olma meselesi ve bu konuda başta ABD olmak üzere Rusya ve Avrupa'nın da Türkiye'yi radikal İslamcı İran rejiminin yayılma tehlikesi

karşısında desteklemesi, kısa sürede hüsrana uğrayacaktır. Aydın'a (2010, s. 394) göre Türkiye'nin sanıldığı gibi aksine şeklen batıya benzeyen ancak içerik olarak devletçi-otoriter devlet modeli şu nedenlerden dolayı başarısız oldu: (1) Bölgenin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına uygun olup olunmadığının bilinmemesi, (2) AB'den dışlanan Türkiye'nin bu ülkeler için model olamayacağı, (3) Türkiye'nin zayıf ekonomisinin KOA'da oluşturduğu hayal kırıklığı, (4) Türkiye'de devam eden kimlik bunalımları ve (5) Türk karar vericilerin Türkiye modeli kavramını KOA ülkelerine dayatmaları ve bunun vermiş olduğu rahatsızlık. Bu nedenlerden dolayı Türkiye modeli tatbik edilebilir olmaktan çıktı ve KOA politikası birçok açıdan eleştirildi. Ancak bunları anlayabilmek ve yorumlayabilmek için kısaca yaşanan hadiseler ve TDP'nin KOA politikasına bakmak gerekmektedir.

1.1. Siyasal İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden KOA ülkeleri ile tarihi, kültürel ve etnik yakınlıktan kaynaklanan nedenlerden dolayı Türkiye bu ülkelerin uluslararası sistemle entegrasyonunda çeşitli görevler üstlendi. Bu süreç, belirli bir planlamadan uzak, devletlerin bağımsızlıklarını ve devlet niteliklerini pekiştirecek destek arayışları arasındaki diyalektik çerçevesinde gerçekleşti (Karpas, 2012, s. 291). Daha öncede bahsedildiği üzere Türkiye proaktif bir siyaset izleyerek bu devletlerin yanında yer aldı. Aydın (2010, s. 371-372) Türkiye'nin KOA politikasını ilk etapta üç döneme ayırdığını belirtmektedir. İlk dönem, 1991-1993 yılları arasında kapsayan, Türkiye'nin blok sisteminin çökmesinden sonra ortaya çıkan yenedünya düzeninde bölgesel aktör olma isteğiyle hareket edip bölgeye yönelik aktif siyaset izlediği sürece tekabül etmektedir. Burada Türklük hassasiyeti ön plana çıksa da Türkiye'nin KOA politikası salt milliyetçi duyguların ötesinde ekonomik ve siyasal çıkarların rol oynadığı bir yapıyla izah edilebilir. İkinci dönem 1993-1995 yılları arasında kapsayan, Rusya'nın eski topraklarında yeniden güç kazandığı ve Türkiye'nin zafiyetlerinin belirgin olduğu yıllardır. Üçüncü dönem ise 1995 sonrasında işaret etmekte ve Türkiye'nin daha çok realist yaklaşımlarla bölgede varlığını korumaya çalıştığı dönem olarak tanımlanmaktadır.

KOA ülkeleri, küçük ve parçalı etnik yapıları, zayıf ekonomileri, uzun süre devlet geleneğinden kopuk olmaları, karalarla çevrili coğrafi konumları ve sert bürokrasileri nedeniyle bulundukları jeopolitik konumunda etkisiyle birden iç ve dış baskılarla karşı karşıya kaldılar. Bu ülkelerin varlıklarını koruyabilmeleri, güvenliklerini sağlayabilmeleri ve devlet kurumlarını oluşturabilmeleri için yardıma ve uluslararası örgütlere ihtiyaçlara vardı (Karpas, 2012, s. 319). Türkiye tam bu vakitte devreye girdi. Bu ülkelere yapılan üst düzey ziyaretler ve imzalanan anlaşmaların yanı sıra Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi gibi yapılarla politik ilişkileri tesis etti. Ancak bu Türkiye'nin "Ağabeylik" rolü oynadığına ilişkin çeşitli tartışmalar başlattı. Esasında Türkiye'nin kuruluş aşamasında bu ülkelere uzattığı el ve

unutulan dış politikada unutulmuş Türklüğün keşfi açısından önem arz etmekteydi. Bu madalyonun olumlu tarafıydı, diğer tarafı ise Türk karar vericilerin bölge hakkında doğru dürüst bilgiye sahip olmadan ürettikleri politikalar, model ülke anlayışı dayatmaları ve ekonomik zayıflık neticesinde tutulamayan sözler bulunmaktaydı. Bu minvalde Türkiye'yi sükût-u hayale uğratan ilk olay, 30-31 Ekim 1992'de Ankara'da toplanan I. Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesinde yaşandı. Türkiye'nin kendi gücü ve kapasitesi üzerinde supranasyonel yapılar oluşturma gayreti karşısında diğer ülkelerin göstermiş oldukları olumsuz tepkiler toplantıya damgasını vurdu. Azerbaycan'ın Türkçü lideri Elçibey hariç diğer bütün devlet başkanları Türkiye'nin politikalarına karşı durdular. Özbekistan lideri İslam Kerimov ülkesinin egemenlik yetkilerini devretmeyeceğini ifade ederken, Kazakistan lideri Nazarbayev ülkesinin hassas etnik ve dini yapısı gereği etnik vurgulara sahip oluşumlarda bulunamayacağını belirtti. Türkiye'nin sınırlı ekonomik kaynakları ve güvenlik sorunlarını fark eden liderler, Tacikistan'da başlayan çatışmaların çözümü için Rusya'nın devreye girmesini beklerlerken, Türkiye ve Azerbaycan'ın bütün taleplerine karşın Orta Asya cumhuriyetleri Rusya'yı kızdırmamak için Karabağ çatışmasına hiçbir surette zirve bildirisinde yer vermediler. Buradaki başarısızlık 21-23 Mart 1993'de Antalya'da toplanan Türk Devletleri ve Toplulukları, Dostluk ve Kardeşlik İş Birliği kurultayı ile çözülmeye çalışılmış, buradaki organizasyon Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Demirel'in siyasi rakibi MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş tarafından yürütülmüştü. Fakat yine istenilen sonuçlar elde edilemedi. II. Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi Bakü'de toplandı. Buradan önce Bağımsız Devlet Topluluğu zirvesinde Rus lider Boris Yeltsin'in Kerimov'a telkinleri ve Elçibey'in milliyetçi retorigi, Orta Asyalı devlet başkanlarının zirveye katılmamalarına ve Ermenistan'a karşı Azerbaycan'ı desteklememelerine neden oldu (Aydın, 2010, s. 389-397).

Doksanlı yılların başında başlayan siyasi ilişkiler, her ne kadar istenilen ivme yakalanamasa da hızlı bir şekilde izleyen seyre sahipti. Bu minvalde Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'la iyi ilişkiler tesis edildi. Ancak Özbekistan ve Türkmenistan'la ilişkiler bozuldu. Özbekistan lideri Kerimov'a düzenlenen suikastın sorumluları olarak gösterilen muhalefetin Türkiye'de yapılanması ve Türkmenistan'ın uluslararası ilişkilerde tarafsızlık politikasına geçmesi bu ülkelerle Türkiye'nin arasını açtı (Türk, 2013, s. 3). Bir ara Azerbaycan'la da ilişkiler kötüleşme eğilimindeydi. Azerbaycan'ın Türkçü lideri Elçibey'in bölgede İran ve Rusya karşıtı politikalar yürütmesi sonucunda iktidardan devrilerek yerini Sovyetler döneminde Komünist Parti Sekreteri olan Haydar Aliyev'e bıraktı. Bu durum, yani her konuda Türkiye ile hareket eden Elçibey'in iktidarda tutulamaması Türkiye'nin zayıflığı ve imkânlarının kısıtlılığını göstermekteydi (Karpas, 2012, s. 306). Ancak Aliyev'le de ilişkiler kısa sürede eski yapısına kavuşturuldu.

İki binli yılların başında Türkiye'nin KOA politikası hem içerideki politik yapı hem de uluslararası konjonktür nedeniyle farklılaştı. Burada

öncelikle politik aktörleri incelemek gerekir. Türk'e (2013, s. 1-4) göre Türkiye'nin KOA politikasında Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi sağ siyasetten gelen liderlerin kişisel çabalarının rolü büyüktür. Ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde ilişkiler gerilemiş, daha sonra iktidara gelen AKP ile birlikte ilişkiler tekrar yoğunlaşmaya başlamıştır. Hatta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, yurtdışına gerçekleştirdiği 96 ziyaretin 19'unu bu bölgeye yönelik olması bunun kanıtı niteliğinde gösterilmektedir. Ama Çakmak bu konuda farklı düşünmekte, Türkiye ile KOA ülkeleri arasındaki ilişkinin istenilen düzeyde olmamasının nedenini karar vericiler bağlamında açıklamaktadır. Ona göre ilişkiler İslamcı kökenden gelen Turgut Özal döneminde başlamış olması büyük bir şanssızlıktı. Özal'ın "Türklük" vurgusunun hiç olmadığı, hatta Azerbaycan için 'onlar Şii, bize değil İran'a yakınlar' açıklamasını yapması büyük hatadır. Daha sonradan Türk dünyasına yüzünü dönmesi ise batı adına gerçekleşmiş, Türklük şuuru ve bölgeye yönelik gönül bağı hiçbir zaman bulunmamıştır. AKP iktidarı da bu minvalde benzer niteliklere sahiptir. İdeolojik bağlamda sosyalistler ve İslamcıların anlaşabileceği nadir konulardan biri Türk karşıtlığı olmakta, bunun da dış politika yansımasının Türk dünyasına sırt dönmek olduğunu söyleyen Çakmak, doksanların başından itibaren son yirmi yılda Türkiye'de siyasal iktidarların Türk coğrafyasını cemaatler ve tarikatlar teslim ettiğini ve hiçbir surette Türklük bilinciyle hareket etmedikleri yönünde eleştirilerde bulunmaktadır (Çakmak, 2013, s. 207-210). Nitekim AKP'nin iktidara gelmesiyle beraber TDP'de önemli değişimler yaşanmış, karar vericiler dış politikada belirgin bir şekilde ön plana çıkarken, Türkiye'nin İslami eğilimli bir yönelime sürüklendiği, Ortadoğu toplumları için model ülke olmaya çalıştığı ve Osmanlı romantizasyonu çerçevesinde bir anlayış geliştirerek eski Osmanlı coğrafyasında proaktif politikalar yürüttüğüne ilişkin tartışmalar yapılmaktadır (Ünsal, 2013, s. 193). Keyman (2014) ise AKP dış politikasını temelde İslamcı ama pratikte Osmanlı coğrafyasını esas alan bir yapıda olduğunu düşünmektedir. Nihayetinde Aydın'a (2013, s. 470) göre de KOA ülkeleri AKP'li karar vericilerin ilgi odağında hiçbir surette bulunmuyordu.

AKP iktidarıyla birlikte Türkiye'nin Orta Asya politikası rutinleşti ama Kafkasya politikası daha fazla önem kazanarak burada aktif siyaset yürütüldü. Bu politik değişimin iç ve dış nedenleri bulunuyordu. Öncelikle KOA coğrafyasında Rusya'nın hâkimiyeti kabul edildi. Zaten, 11 Eylül Saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi, yine Batı sermayesi tarafından Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yapılan renkli devrimler, Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ı işgal etmesi ve 2014'de aynısını Ukrayna'ya yapması gibi gelişmelerin gösterdiği olgu Türkiye'nin küresel güçlerin etki alanına giren bölgede reel politik çıkarları peşinde koşması gerekliliği idi. Bu ortamda Türkiye, büyük ortağı ABD-NATO çizgisini bölgede kabullenmek ve ilişkilerini ekonomi ve enerji konularına göre tesis etmek arzusundaydı. Nitekim Orta Asya ile ilişkilerde bu dönemde kurumsallaşma görülmedi, Çin-ABD-Rusya arasındaki rekabetin odağı haline gelen coğrafyadan Türkiye uzaklaştı. Sadece Türkçe Konuşan Ülkeler ve Hükümet Başkanları Zirvesi

“Türk Konseyi”ne dönüştü ve bu ilişkilerdeki rasyonelleşmenin bir adımı olarak görüldü. Buna rağmen Özbekistan’la yaşanan Türkiye kaynaklı irtica sorunu ve Türk okullarının¹ kapatılması meselesi nedenleriyle ilişkiler kötü seyrederken, Türkmenistan’ın Azerbaycan ile yaşadığı Hazar doğalgazını paylaşım sorunu ve Türkiye’nin söz vermesine rağmen Rus doğalgazını satın alması sebepleriyle ilişkilerde soğukluk devam etti. Ancak Gurbanguli Berdimuhammedov’un Türkmenistan Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Başbakan Erdoğan’ın ziyareti Türkmenistan’la ilişkileri yumuşatmıştır. Buna karşın AKP iktidarı döneminde Türkiye Kafkasya’da etkin bir pozisyon elde etti. Rusya-Gürcistan Savaşı, NATO’nun Kafkasya ve Karadeniz’e genişleme çabaları ve ABD’nin bölgede üsler elde etme politikaları arasında Türkiye hem Rusya hem de ABD ile ilişkilerini iyi tutma stratejisini uyguladı. Özellikle bölgenin hidrokarbon enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması ve ticaretin geliştirilmesi için uygulamaya konan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru hattı ile Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu projelerine odaklanan Türkiye, 2009 yılında bölgede Ermenistan’la ilişkileri normalleştirmek adına Azerbaycan’ı hayal kırıklığına uğrattı. Esasında Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler gerek tarihsel nedenler gerek Ermeni soykırım iddiaları gerekse de Karabağ’ın işgali nedeniyle bozulmuş, Türkiye sınır kapılarını kapatarak adeta Ermenistan’ın batıya açılmasını engellemişti. İşte bu dönemde Türkiye, Davutoğlu’nun dış politika ilkelerinden biri olan komşularla sıfır sorun politikasının bir yansıması bağlamında İsviçre’nin de arabuluculuğunu yaptığı anlaşmayla Ermenistan’la diplomatik ilişkilerini yeniden başlatma kararı aldı. Her iki ülke tarafından 31 Ağustos 2009’da ilan edilip 10 Ekim 2009’da Zürih’te imzalanan ve kamuoyunda ‘Protokoller’ olarak bilinen anlaşmanın içeriği, Ermenistan’ın mevcut sınırları kabul etmesi, uluslararası alanda Türkiye aleyhine hareket etmekten kaçınması ve iki ülkenin soykırım iddiaları için tarihçilerden oluşan bir komisyon kurup arşivlerini açmalarını içeriyordu. Ancak bu protokoller, her iki ülkenin meclisleri ve kamuoylarında oluşturduğu tepki, Karabağ ve tarihi arşivlerin açılması konuları nedeniyle yürürlüğe giremedi. Yine de bu durum ve Protokoller döneminde oynan Türkiye-Ermenistan futbol müsabakasına Azerbaycan bayraklarının sokulmaması, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı (Aydın, 2013, s. 470-505).

Protokollerin hayata geçirilmemesi ve Türk siyasetçilerin yaptıkları ziyaretlerle ilişkiler iyileşse de Türkiye açısından bu çok hatalı bir adımdı. Bu dönem Türkiye’de özür dileme furiasının yaşandığı (Dersim, Ermeni, Alevi, Roman vs.), dış politikada stratejiden yoksun adımların atıldığı (Kıbrıs), Kürt açılımının yapıldığı ve Fetullahçı terör örgütünün hemen her alanda güçlü ve meşru olduğu bir süreçti. Bu süreç sonunda Türkiye çok büyük bedeller ödemek zorunda kaldı. En azından Ermenistan ile yapılan protokollerin hayata

¹ Bu okullar Fetullahçı Terör Örgütüne ait okullar olup, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tekrar değinilecektir.

geçirilmemiş olması, bugün Kafkasya'daki yeni statükonun biçimlenmesinde, yani Azerbaycan'ın işgal altındaki bölgeleri kurtarıp Kafkasya'da güçlü bir Türkiye-Azerbaycan bloğunun oluşmasına etkili oldu.

1.2. İktisadi ve Kültürel İlişkiler

Türkiye'nin KOA politikasının iki parametresi bulunmaktadır: Kültürel münasebetler -özellikle eğitim- ve ekonomi (Türk, 2013, s. 2). Bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin tamamlayıcısı hatta çoğu zaman siyasi ilişkilerden de önce gelen kültürel ilişkilerin çok boyutlu olduğunu ifade etmek gerekir. Bu minvalde önce TÜRKSOY teşkilatına bakmak elzemdir. 1993 yılında Türk dünyası ve Türkiye arasında Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan iştirakiyle kurulan TÜRKSOY, kültür, sanat, bilim vs. alanlarında faaliyet gösteren bir nevi Türk UNESCO'suna benzemektedir. Faaliyetleri üye ülkelerin kültür bakanları tarafından tayin edilen TÜRKSOY'a, KKTC, Tataristan, Gagavuzya, Tuva, Saha-Yakut, Altay ve Başkurdistan Özerk Cumhuriyetleri gözlemci üye olarak bulunmaktadır (turksoy.org). Bunun yanında 2010'da açılan TRT Avaz ve TRT Türk kanallarının bölgeye yönelik yaptığı yayınlar, Türk dizileri ve gazeteler vasıtasıyla dil birliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atılmaktadır. Bu çerçevede KOA ülkelerinin yavaş yavaş Latin alfabesine geçtikleri görülmektedir. Yine de Türkiye'nin bölgeye yönelik yürüttüğü bu politikalar en çok Azerbaycan'da karşılık bulmakta, diğer ülkelerle dil hususunda yaşanan ayrılığın aşılması için biraz daha zaman ihtiyaç duyulmaktadır (Aydın, 2013, s. 509).

Kültürel ilişkilerin en önemli bölümünü eğitim oluşturmaktadır. 1992'de başlayıp 2010'a kadar devam eden "Büyük Öğrenci Projesi" eğitim alanındaki en uzun soluklu program oldu. Bu program kapsamında 2009 yılı sonuna kadar 29.000 bin öğrenci Türkiye'ye getirilirken, bunlardan 7500'ü mezun oldu. Gelen öğrenci ile mezun olan öğrenci arasındaki farklara bakılacak olursa, Büyük Öğrenci Projesinin istenilen sonuçlara ulaştığını söylemek mümkün değildir. KOA'dan gelen öğrencilerin intibak sorunları yaşamaları, verilen bursların az oluşu ve Türk eğitim sisteminin zorluğu bunda etken olmuştur (Aydın, 2013, s. 506-507). 2010 yılında YÖK tarafından yapılan TCS -Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklar Sınavı- kaldırılmış ve onun yerine "Türkiye Bursları" olarak bilinen öğrenci değişim programı Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı vasıtasıyla yürürlüğe konulmuştur (Yalçınkaya ve Beşirli, 2022, s. 368). Bundan sonra 2021 yılına kadar Türkiye'ye KOA'dan gelen öğrenci sayıları şu şekildedir:

Tablo 1. KOA'dan Gelen Öğrenci Sayısı

	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Azerbaycan	12.504	14.878	17.088	19.383	21.069
Türkmenistan	9.903	10.418	12.247	17.571	18.016

Kazakistan	1.986	2.015	2.065	2.191	2.349
Kırgızistan	1.994	2.032	1.926	1.937	1.792
Özbekistan	652	736	840	1.075	1.598

Kaynak: Yalçınkaya ve Beşirli, 2022: 369.

Görüldüğü üzere Türkiye'ye gelen öğrenci sayısında muazzam bir artış olmuş ve bu rakam her geçen sene yükselme eğilimi göstermiştir. Hususiyetle Azerbaycan ve Türkmenistan'dan gelen öğrenci sayısının diğer ülkelerden gelenlere nazaran belirgin bir sayıya sahip olduğu ifade edilebilir. Bunun dışında Türkiye'den resmi ve gayri resmi kanallar aracılığıyla KOA'da açılan eğitim kurumları bulunmaktadır. Burada 2016 yılına kadar resmi okulların sayısında bariz bir düşüklük göze çarpmakta, Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi ile Kırgızistan'da yer alan Manas Üniversitesi'nin dışında MEB'e bağlı az sayıda okul bölgede faaliyet göstermekteydi. Bunun dışında KOA'da okul açıp faaliyet sürdüren yapı Fetullahçı terör örgütüdür. Bu yapının bölgede okullar açmasına kişisel referanslarını sunan siyasetçi ve devlet adamlarının etkisiyle Balbay'ın (2005, s. 255-256) tespitine göre 94 adet eğitim kurumuna sahiplerdir. Aydın (2013, s. 508) ise bu yapıya ait lise ve ilkokulun 95, üniversite sayısının ise 4 olduğu ve çok sayıda dil ve eğitim etüt merkezlerine sahip olduklarını, ayrıca 2009 yılına kadar 45.000 öğrenci mezun ettiklerini işaret etmektedir. Ancak 15 Temmuz Darbe Girişiminin ardından bu okullar Türkiye ile KOA ülkeleri arasındaki ilişkilerde sorun oluşturmuş, bunların bazıları kapatılırken bazıları da Türkiye'nin uhdesine bırakılmıştır. Gazeteci Nedim Şener'in yapmış olduğu incelemede, Azerbaycan'da 27 okulun 13'ü 2013, geri kalanları 2018'de, Kazakistan'daki 37 okul 2017'de ve Türkmenistan'daki 15 okul ise 2015 yılında Türkiye'ye devredilmiştir. Özbekistan'da bulunan Fetö'ye ait 16 okul 2000 yılında kapatılmıştı. Ancak Kırgızistan'da bulunan 23 okul hala faaliyetlerini sürdürmekte, diğer ülkelerde de özellikle Kazakistan ve Azerbaycan'da çeşitli maskeler altında Fetullahçı terör okullarda varlığını devam ettirmektedir (Hürriyet, 2020). Türkiye, kapatılan okulları Maarif Vakfı aracılığıyla tekrar açıp millileştirmeye çalışmaktadır. Okulların bu terörist grubun elinden alınması meselesi 2016 sonrası dönemin en önemli diplomatik faaliyetlerinden biri haline dönüşmüş, bizatihi Cumhurbaşkanı Erdoğan yapmış olduğu ziyaretlerde bu durumu dile getirerek acilen çözülmesini istemiştir. KOA'ya emperyalizmin taşeronluğunu yapmak ve bölge ülkelerinde terörist faaliyetler sürdürmek amacıyla giden Fetö dışında ve onun karşısında, Türkistan'a milliyetçi ilkelerle gidip faaliyet sürdüren yapılar da bulunmaktadır. Bunun başında 2012 yılında vefat eden Turan Yazgan'ın kurduğu Türk Dünyası Araştırma Vakfı gelmektedir. Bu vakfa bağlı kültür merkezleri, liseler ve üniversiteler bulunmaktadır. Kültür merkezleri daha çok özerk Türk cumhuriyetlerinde yer almaktadır. TD Bakü Atatürk Lisesi, TD Korkut Ata Kazak-Türk Lisesi ve TD Reşad Anadolu Lisesi ile TD Bakü İşletme Fakültesi ve TD Kırgız-Türk Sosyal Bilimler

Enstitüsü bu vakfa ait lise ve üniversiteleri oluşturmaktadır (Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 2023).

Türkiye'nin KOA politikasının bir diğer sacayağını ekonomi oluşturmaktadır. Başta inşaat ve hizmet sektörü olmak üzere çok sayıda alanda bölgeye yatırım yapmasına karşın siyasi ve kültürel ilişkilerde gösterdiği ivmeyi ekonomik ilişkilerde en başta gösterememişti. Ancak bu durum iki binli yılların başında değişmeye başladı. Enerji kaynakları dışarıda tutulduğunda, 1992'de 305 Milyon Dolar olan ticaret hacmi, 2011 yılına gelindiğinde 10 Milyar Dolar'ı aşmıştı (Aydın, 2013, s. 510-511). Bu sayı 2019 yılı itibarıyla 13 Milyar Dolar'a yükseldi (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019 ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2020). 2023 yılı itibarıyla bu rakamın 17 Milyar Dolar'ı geçmesi beklenmekte, buradaki aslan payını ise 6 Milyar Dolar ticaret hacminin yakalandığı Azerbaycan oluşturmaktadır (Orta Asya Araştırmaları Merkezi, 2023). Bunun yanında Türkiye'nin KOA politikasındaki en önemli unsur enerji meselesidir. Hazar'ın zengin hidrokarbon enerji kaynaklarından hem yararlanma hem de pazarlama noktasında hareket eden Türkiye'nin nihai dış politika hedeflerinden biri enerji merkezi olmaktır. Bu şekilde enerji ihtiyacını karşılayıp ayrıca bunların dağıtımı vasıtasıyla gelir elde etmek isteyen Türkiye stratejik önemini de arttırmak istemektedir. Bu minvalde bölgeye yönelik en önemli proje BTC boru hattı olup bunun bir diğer proje olan Nabucco ile desteklemektedir (Aydın, 2013, s. 517-522). Bunun yanında BTK Demiryolu hattı vasıtasıyla Çin'in "Bir kuşak, bir yol" politikası çerçevesinde Pekin'den yolun çıkıp Londra'ya kadar ulaştırmak istediği kara ticaret ağında önemli bir adım atmaktadır. Nihayetinde 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin Kafkasya'ya daha çok yönelmesinin ardında yatan en önemli saik ekonomiyle alakalı olup, Azerbaycan'la olan ilişkilerin bir boyutunu bu minvalde okumak gerekir.

2. TDP'DE PARADİGMA DEĞİŞİMİ VE TÜRK DÜNYASI

Türk dış politikasının geleneksel çizgisi çok uzun yıllar boyunca birkaç istisnai durum haricinde ki -bunlarda genel ilkelerle uyumludur- değişmeden istikrarlı bir şekilde sürdürülmüştü. Özal döneminde yapılan değişim denemeleri ise olumlu sonuçlanmayarak daha büyük sorunlara neden oldu. Benzer bir durumla AKP iktidarı döneminde de karşılaşıldı. TDP'nin geleneksel çizgisi aşılarak başta Kıbrıs, Kuzey Irak ve Kafkasya'daki hayati çıkarlar -ve tabi güvenlik- neredeyse hiçe sayılarak yapılan açılım siyaseti ve Davutoğlu stratejisi Türkiye'yi, bugün bile etkileri ve varlıkları devam eden sorunlar yumağı ile karşı karşıya bıraktı. Ancak mevcut çalışma bağlamında bunları irdelemeye gerek duyulmamaktadır. Burada önemli olan husus, AKP iktidarı döneminde tekrardan TDP'de kurucu kodlara dönülmesidir. Bunun tamamen erken Cumhuriyet dönemine benzediği iddia edilmemektedir. Ancak güvenlik temelli, çok boyutlu ve kısmen da bağımsız bir dış politika -bunun aksini gösteren bazı emareler olsa da- izlenmeye başlaması ehemmiyet arz etmektedir. Burada milat 15 Temmuz Darbe Girişimi olarak görünse de

bunun öncesinde “Kürt Açılımı” olarak bilinen sürecin sona erdirilip Temmuz 2015’de Kuzey Irak’taki PKK terör örgütü kamplarına yapılan hava operasyonu bulunmaktadır. 15 Temmuz ise küresel emperyalizmin Türkiye’nin bağımsızlığını ve egemenliğini yok etme girişimi olmuş ancak ulusun direnişi ve güvenlik bürokrasisinde Fetöcü olmayan kişilerin dirayetiyle başarısızlığa mahkûm edilmiştir. Bundan sonra TDP’de önemli değişimler olmuş, Rusya ile ilişkiler iyileşirken Batı ve ABD -Fetöcülerini himaye edenler- ilişkiler kötüleşmiştir. Darbe girişiminden çok kısa bir süre sonra Suriye’nin kuzeyine yapılan operasyonla yeni dönemin bağımsız ve güvenlikçi çizgisi ortaya konulmuş, bunu Libya ile yapılan anlaşma ve Mavi Vatan kavramları izlemişlerdi. İşte bu süreç KOA ülkeleriyle ilişkileri değiştirmeye başladı. Aslında Türkiye’nin KOA politikası, daha önce değinildiği üzere, istediği şekilde seyretmemiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Çakmak (2013, s. 210) sorunun temelinde birlik iradesi olmayan idarecileri görürken, Ayata (2010, s. 653) ise Türkiye’nin bölge ülkelerine yaklaşımını adeta Batılı ülkelerin sömürgelerine yaklaşımına benzeterek üstenci bir bakışla bölgeye girilmesinin olumsuz yansımalarıyla karşılaştığını belirtmiştir. Karpat’a (2012, s. 304) göre Türkiye, zaten zayıf ekonomik ve siyasi gücüyle bu ülkeleri kendi istediği şekilde yönlendirme ve bölgesel güç olma kapasitesinden yoksundu. AKP iktidarıyla birlikte Kafkasya’da daha aktif ancak Orta Asya’da daha siliik seyreden ilişkiler 15 Temmuz sonrası değişti. Bu dönem milliyetçiliğin reaktif bağlamda güçlenmesi ve birçok alana sirayet etmesini beraberinde getirdi. Bu alanlardan biri de Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerdi. Bu ilişkilerde, Fetullahçı terör örgütünün KOA ülkelerinde kurduğu hâkimiyetin kırılması, Fetöcü teröristlerin iadesi, bu yapıya ait okulların kapatılması ve Türkiye’nin mücadelesine destek olunması ana esaslardı. Yine bu terör örgütünü kendi ülkelerinde barındırmayan Özbekistan’la ilişkiler darbe girişimi sonrası hızla iyileşmeye başladı. Ancak bunların ötesinde, kurumsal bağlamda yaşanan değişim ve II. Karabağ Savaşı, Türkiye’nin KOA’daki aktif siyasetinin önemli sacayaklarını oluşturdu.

2.1. Türk Devletleri Teşkilatı

Türkiye ile KOA ülkeleri arasındaki ilişkilerin tesisi ve geliştirilmesinde kullanılan araçlardan biri de uluslararası örgütlerdir. Oluşturulan bu yapılar sayesinde siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler üye devletler arasında tesisi hedeflenmektedir. Mevcut çalışmada daha önce Türk dünyasının kültürel açıdan bütünleşmesini sağlamak amacıyla kurulan TÜRKSOY’dan bahsedilmişti. Bunun dışında, Türk İş Konseyi, Uluslararası Türk Akademi ve TÜRKPA ile Türk Devletleri Teşkilatını yer vermek gerekmektedir. Gerçi TDT diğer bütün yapılar açısından şemsiye bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu bağlamda önce TÜRKPA ve UTA’ya kısaca değinip daha sonra TDT’ye geçmek faydalı görülmektedir.

Türk Devletleri Parlamenterler Asamblesi olan TÜRKPA, 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul’da kurulması kararlaştırılmıştır. 29 Eylül 2009 tarihinde Bakü’de yapılan anlaşmayla kurulan TÜRKPA’nın sekretaryasının daimî Azerbaycan’ın başkentinde kalması, iç tüzüğü ve işleyişi Bakü Beyannamesi ile kabul edilmiştir. Kurucu devletler, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan olup temel amacı bu ülkelerin parlamentoları ve onun mensupları arasındaki ilişkileri geliştirmek suretiyle politik bağları kuvvetlendirmektir (Türk Devletleri Parlamenterler Asamblesi, 2023). Uluslararası Türk Akademisi ise Cumhurbaşkanı Gül’ün 25 Mayıs 2010 tarihinde Kazakistan’a yapmış olduğu ziyarette Kazak lider Nazarbayev ile birlikte açılışını yaptığı, amacı Türk dünyasının bilimsel açıdan ilerlemesi, Türkçe’nin uluslararası bir bilim dili haline gelmesi ve Türk toplulukları arasındaki ortak kültürel değerlere vurgu yapmak olan kuruluştur. UTA kapsamında belirlenen amaçları yerine getirmek için yüksek lisans ve doktora programları olan bir enstitü açılmıştır (Yalçınkaya, 2013, s. 37).

Türk Devlet Başkanlarının 1992 yılından beri bir araya geldiği ve çeşitli isimlerle anılan Zirveler, 1998 yılından itibaren “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları” zirvesine dönüşmüştü. 2009 yılında Azerbaycan’da yapılan Zirve sonrası imzalanan Nahcivan Anlaşması ile bu yapı “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi” daha kısa ifadesiyle “Türk Konseyi” adını alarak 2010’dan itibaren zirveler bu şekilde sürdürdü. Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan üye olduğu Türk Konsey’ine 2019 yılında Bişkek’teki zirvede Özbekistan’da katıldı. İstanbul’da yapılan 8. Zirvede yapının adı “Türk Devletleri Teşkilatı”na dönüştürülerek kurumsal yapısı değiştirildi. Fatih semtinde bulunan tarihi Arif Paşa Konağı TDT’ye tahsis edildi. Bu zirveye Türkmenistan ve Macaristan gözlemci üye statüsüyle katılmışlardır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023). İstanbul Zirvesi’nin ardından yayınlanan bildiride çok dikkat çekici ibareler yer almaktadır. Nahcivan Anlaşması’ndaki amaçların korunacağını yanı sıra TDT’nin kurumsallaştırılması, genişlemesi, 2040 Türk Dünyası Vizyonu’nun geliştirilmesi, Azerbaycan’ın Karabağ Savaşı’nda elde ettiği zaferden dolayı kutlanıp hem Azerbaycan’a hem de Kırgızistan’a -Tacik-Kırgız çatışması nedeniyle- destek verildiğinin deklare edilmesi, iktisadi ilişkilerin canlanması, ziyaretlerin sıklaştırılması ve Türk dünyasını ilgilendiren sorunlarda ortak karar alınması gibi birçok olguya burada yer verilmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, 2023). TDT’nin yeni yapısı, Devlet Başkanlı Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Komitesi ve Genel Sekreterlikten oluşmakta, hâlihazırda dönem başkanlığı Özbekistan tarafından yerine getirilmektedir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan üye; Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üye devletleridir. Ayrıca daha önce bahsedilen bütün diğer yapılar TDT’ye bağlanmış vaziyettedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2023). KOA ülkeleriyle kurumsallaşma ve ilişkilerin daha yoğun ve etkili bir şekilde yürütülmesi gayesiyle biçimlenen TDT, yeni dönemde siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve belirlenen

hedeflere ulaşmada kullanılan daha efektif bir kuruluş olacağı izlenimi uyandırmaktadır.

2.2. II. Karabağ Savaşı

Karabağ meselesi, güney Kafkasya'da dondurulmuş etnik çatışmalardan biri olarak bilinmektedir. Sorunun temelinde Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler arasında Karabağ üzerinde vuku bulan hâkimiyet olgusu yer alsa da jeopolitik, ekonomi-enerji ve küresel-bölgesel güçler arasındaki rekabet gibi birçok unsura dayanmaktadır. Karabağ'ın bir sorun haline dönüşmesi, bölgenin Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği döneminde izlenen politikalar neticesinde bölgenin yapay bir şekilde Ermenileştirilmesine dayanmaktadır. Çarlık rejimi ve Kaçar Hanedanlığı arasında 1828'de imzalanan Türkmençay Anlaşması'yla Kafkasya'yı ele geçiren Rusya, bölgede Osmanlı İmparatorluğu'na bir set çekmek ve rahatça Doğu Anadolu'ya saldırmak için en uygun konumlardan biri olan Karabağ'a Ermeni nüfusunun göçünü teşvik etti. Bu göç daha sonra genişleyerek Kafkasya'da bir Ermeni devletinin kurulmasına zemin hazırlayacak boyutlara ulaştı. Ancak Karabağ'da Türkler bu süreçte de çoğunluğa sahipti. Sovyetler döneminde ise uygulanan milliyetler politikası çerçevesinde ülkenin bazı bölgelerinde demografik yapı değiştirildi. Çoğunlukların içine azınlıklar yerleştirildi ve yönetim azınlıklara bırakıldı. Güney Kafkasya'daki etnik çatışmaların neredeyse tamamının -Abhazya, Güney Osetya ve Karabağ- kaynağı bu politikadır. Sovyetler yıkılınca oluşturulan etnik husumetler gün yüzüne çıktı ve büyük katliamların ve savaşların yaşanmasına neden oldu.

I. Karabağ Savaşı, yukarıda bahsedilen olgular üzerinde cereyan etti. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Kafkasya'da Türkler ve Ermeniler arasında etnik çatışmaların kıvılcımı baş gösterdi. Azerbaycan SC'ne bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nda yaşayan Ermeniler, Ermenistan SC'ne bağlanmak için ayaklandı. Bu durum karşısında Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın doğrudan Azerbaycan'a bağlandığını belirten bir karar aldı. Bu durum karşısında Ermenistan SC ile Karabağ Konseyi ortak bir kararla Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlandığını iddia ettiler. Böylece savaş başladı. 1988-1994 arasında yaşanan I. Karabağ Savaşı'nın en kanlı yılları 1992-1993 yılları arasında yaşandı. Bu dönemde Azerbaycan'ın Kelbecer, Laçın, Gubatlı, Zengilan, Cebrayıl, Fizuli ve Ağdam illeri işgal edilerek topraklarının yaklaşık %20'si Ermenilerin eline geçti. Sahada Rusya'dan, diplomatik açıdan da başta ABD olmak üzere Avrupalı güçlerden destek alan Ermenistan, işgal ettiği yerlerde etnik temizliğe ve soykırıma başladı. Bunun en bilinen örneği Hocalı'da yaşandı. Binlerce Azerbaycan Türk'ü hayatını kaybetti, yüz binlercesi ise mülteci konumuna düşerek Karabağ'ı terk etmek zorunda kaldı. Karabağ Savaşı'nda 1994 yılında imzalanan Bışkek Protokolü ile ateşkes sağlandı ancak Ermenistan bunu sürekli deldi. BM Güvenlik Konseyi, 1993 yılında aldığı kararla Ermenistan'ın işgalci olduğunu ve Karabağ'dan çekilmesi gerektiğini belirten bir karar aldı. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği

Teşkilatı -AGİT- bünyesinde 1992 yılında bu sorunu çözmek için ABD, Rusya ve Fransa'nın eş başkanlığında Minsk grubu oluşturuldu. Ancak bu yapının mevcut sorunu çözemeyeceği aşikârdı ve öyle oldu (Sarıkaya, 2020, s. 7-8). Karabağ Savaşı TDP açısından çok önemli sonuçlar ortaya çıkardı. Savaşın en başından beri Azerbaycan'ın yanında yer alan Türkiye, 1993 yılında Kelbecer'in işgalinden sonra Ermenistan'la olan sınırı kapattı. Azerbaycan'a bu süreçte tek destek veren ülke Türkiye olmasına rağmen bu durum Rusya, ABD, Fransa ve İran gibi ülkelerin Ermenilere verdiği desteğin yanında sönük kaldı. 1993'ten itibaren Türkiye'nin Kafkasya politikası ve Ermenistan'la ilişkileri şu üç politikayla özetlenebilir: (1) Ermenistan'ın soykırım söyleminden vazgeçmesi, (2) Türkiye ile olan sınırlarını resmi bir şekilde tanıması ve (3) Dağlık Karabağ'daki işgaline son vermesi (Aydın, 2013: 499). Dolayısıyla Karabağ Savaşı ve bunun neticesinde yaşanan işgal ve katliamlar, Türkiye'nin Ermenistan'la olan diplomatik ilişkilerini kesmesine ve sınır kapısını kapatmasına neden oldu.

Dağlık Karabağ meselesi, 1994 yılından sonrada Kafkasya'daki dondurulmuş çatışmalardan biri olarak gündemdeki yerini korudu. Özellikle 2008 yılında Abhazya ve Güney Osetya'daki durumun alevlenip Rusya'nın Gürcistan'ı işgal etmesiyle son bulan süreçten sonra Ermenistan tarafından Haziran 2010, Ağustos 2014, Kasım 2014, Aralık 2015, Nisan 2016 tarihlerinde yapılan tacizlerle Karabağ meselesi tekrardan konuşulmaya başladı (Zengin, 2021, s. 46). 2018'de Nahcivan sınırında yaşanan ve Azerbaycan'ın mutlak üstünlüğü ile biten çatışmalardan sonra savaşın ilk adımını Tovuz Provokasyonu oluşturdu. 12 Temmuz 2020'de Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait askeri jipi vurmasıyla başlayan ve 13-14 Temmuz'da artan çatışmalarda 100'den fazla Ermeni askerin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan Tovuz saldırısı, Paşinyan hükümetini zor bir sürece soktu. Ermenistan'da halk hükümete karşı verilen kayıplardan dolayı ayaklandı (Sarıkaya, 2020, s. 9-10). Böylece II. Karabağ Savaşı'na giden süreç başladı. 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın saldırısıyla başlayan bu savaş 44 gün sürdü ve 10 Kasım 2020 tarihinde ateşkes ilan edildi. II. Karabağ Savaşı Azerbaycan'ın mutlak zaferiyle neticelenerek 5 il, 4 kasaba ve 286 köyü Ermenistan'dan geri aldı (Anadolu Ajansı, 2020). 10 Aralık'ta Rusya'nın öncülüğünde Moskova'da yapılan Üçlü Anlaşma -Moskova Mutabakatı- ile Azerbaycan'a Karabağ çevresindeki yedi rayonun ve Şuşa'nın geri verilmesiyle Ermenistan'ın buralardan çekilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca bazı bölgelere Rus Barış Gücü askerlerinin yerleştirilmesi ve Azerbaycan ile Nahcivan Özerk Cumhuriyetini birbirlerine bağlayan bir koridorun oluşturulması kabul edildi.

Azerbaycan'ın elde ettiği bu zaferi, Azerbaycan'daki dönüşüm, Türkiye'nin katkıları ve Türk dünyasına muhtemel etkileri üzerinden değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın zaferini iç, dış ve enerji-ticaret koridorları boyutları bağlamında değerlendirmek gerekir. I. Karabağ Savaşı zamanında istikrarsız ve zayıf bir Azerbaycan'a karşı güçlü radikal milliyetçiliği ve diaspora desteğine sahip Ermenistan vardı. Ancak geçen

zaman içinde Azerbaycan istikrarlı ve güçlü bir devlet yapısı inşa ederken Ermenistan zayıfladı. 2018 yılında Kadife devrim sayesinde iktidara gelen Nikol Paşinyan Atlantikçi politikalar izleyerek Sarkisyan-Koçaryan ikilisini pasifize etmiş ve ülkede cadı avı başlatmıştı. Bunun dışında iktisadi göstergelerde iki ülke arasındaki güç farkını gösteriyordu. Azerbaycan'ın GSYİH 50 milyar dolarken bu rakam Ermenistan'ın 14 milyar dolar civarındadır. Buna karşın Ermenistan'ın askeri harcamaları Azerbaycan'dan fazladır. Yine de bu fark Azerbaycan'ın toplum refahı ve gelişimine daha çok kaynak aktarmasına ve Ermenistan'dan daha güçlü bir devlet haline gelmesine neden olmuştur. Dış boyuta bakılacak olursa, doksanların başında yaşanan birinci savaşta Ermenistan hem Rusya hem de batılı ülkelerce desteklenmiş, ayrıca İran da onun yanında yer almıştı. Azerbaycan ise sadece Türkiye tarafından desteklenmişti. Türkiye her ne kadar Şuşa ve Zengilan şehirlerinin işgal edildiği dönemde arabuluculuk yapmaya çalışmışsa ve askeri, ekonomik ve siyasi destek sunmuşsa da bunda başarılı olamamış ve bölgede diğer güçler karşısında yalnızlığa itilmek durumunda kalmıştır. II. Karabağ Savaşı döneminde kadar geçen süreçte gerek Azerbaycan gerekse Türkiye uluslararası politikadaki güçlerini ve bölgedeki etkilerini arttırarak durumu tersine çevirmeyi başarmışlardır. Hazar'ın hidrokarbon enerji kaynaklarının Batı pazarlarına taşınması ve burada izlenilen diplomasi, Azerbaycan'ın başta ABD olmak üzere Birleşik Krallık ve Fransa gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine vesile oldu. Gerçi Fransa yine ülkesinde Ermeni diasporasının baskısıyla Ermenistan'ın yanında yer alsa da aynı durum ABD, Birleşik Krallık ve Almanya gibi ülkeler açısından geçerli değildi. Türkiye ise Kafkasya'da artan gücü ve ABD ile Rusya arasındaki stratejik konumunu kullandı. Özellikle 15 Temmuz sonrası Libya ve Suriye'de Rusya ile geliştirilen ilişkiler II. Karabağ Savaşında işe yaradı. Bunun karşısında ilk savaşta Ermenistan'ı destekleyen İran, ikinci savaşta da desteğini sürdürmesine rağmen Türkiye karşısında çok işlevsel olmadı. Üçüncü boyut ise enerji ve ticaret yolları oluşturmaktadır. Esasen Tovuz saldırısı, yakın bölgede yer alan Kafkasya Boru Hattını -SCP- tehdit etmişti ama buna batı dünyası herhangi bir tepki vermedi çünkü ABD ve batı için SCP eski stratejik önemini kaybetmişti. Ama genel olarak II. Karabağ Savaşı BTC hattı açısından bir risk oluşturmakta, bu risk ise başta Türkiye ve İtalya olmak üzere Avrupa'yı etkilemekteydi. Bu yüzden Avrupa II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan tezlerine yakın durmayı tercih etti. Bunun yanında Batı Azerbaycan ve Nahcivan arasında kurulması kararlaştırılan ulaşım hattı - Zengezur koridoru- Çin'in 'Bir kuşak bir yol' projesi ve doğu-batı ile güney-kuzey ticaret yollarını bağlaması açısından önem arz etmekteydi (Aslanlı, 2020, s. 9-11). Zengezur koridoru, BTK demiryolu aracılığıyla canlandırılması planlanmaktadır. Bunun vasıtasıyla Azerbaycan'ın bir taraftan Çin ve Orta Asya'yla, diğer taraftan Türkiye vasıtasıyla Avrupa'daki son varış noktası olan Londra'ya bağlayacak, böylece jeostratejik, jeopolitik, ekonomik ve siyasal açıdan bölgenin önemi yükseltecek bir proje olduğu kabul edilmektedir. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda güzergâh üzerinde

kargo taşıma kapasitesi 13 yıl içerisinde 10 milyon tona ulaşabilir. Azerbaycan ve Türkiye'nin ticaret hacimleri mevcudun kat be kat üstüne çıkacak ve bölge ülkelerinin hepsi bundan karlı çıkacaktır. Bu yüzden bölgeye barışın gelmesi ve bu projenin gerçekleşmesi, başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere bütün Türk dünyası açısından ehemmiyet arz etmektedir. Türkiye, bu projenin hayata geçirilmesi için savaştan sonra 3+3 modeli - Türkiye, İran, Rusya + Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan- iş birliği meselesini gündeme taşımıştır. Tarihi İpek Yolunun canlandırılması ve Avrupa-Kafkas Ulaşım Koridorunun (TRACECA) işlevsel hale getirilmesi, Çin-Avrupa Merkez Koridoru boyunca Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ekonomilerini kalkındıracaktır (Turgonov, 2021). Azerbaycan lideri İlham Aliyev, Zengezur koridorunu oluşturan demiryolunun %40, karayolunun ise %70'inin tamamlandığını ve 2024 sonunda her iki ulaşım yolunun bitirileceğini belirtmiş, bu projeye Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki siyasi ve ticari ilişkilere büyük ivme kazandıracağını altını çizmiştir (Anadolu Ajansı, 2022).

Türkiye'nin II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a vermiş olduğu siyasi ve askeri destek zafere ulaşmada çok etkili oldu. Savaşın en başından beri uluslararası alanda örgütler ve devletler nezdinde Azerbaycan'ın haklı davasını savunmuş, özellikle savaşta kullanılan ve son dönemlerde Türk Savunma Sanayisinin adından en çok sözü edilen İnsansız Hava Araçları -İHA ve SİHA- burada ön plana çıkmıştır. Bayraktar Grup tarafından üretilen TB2'nin Ermenistan savunmasını kırmada işlevi büyük oldu (BBC Türkçe, 2020). Bunun yanında yıllardan beri Azerbaycan ordusunun modernizasyonunda üstlendiği rol ve Azerbaycan'ın gösterdiği gelişime de dikkat çekmek gerekir. Daha önce çeşitli insanlık ve savaş suçlarına imza atan Ermenistan, bu savaşta da Türkiye'nin Özgür Suriye Ordusu milislerini Azerbaycan'a getirdiği yönünde suçlamalarda bulunarak, radikal İslami örgütler üzerinden Türkiye ve Azerbaycan'ı suçlamış, ayrıca İsrail'in verdiği desteği de eleştirmişti. Ancak bu suçlamanın yersiz olduğu kısa sürede dünya kamuoyu tarafından anlaşılmış ve Azerbaycan ordusunun gücü kabul edilmiştir. Bunun yanında TDT ülkelerinin bu savaşta tutumlarına yer vermek gerekir. TDT, Tovuz Provakasyonu karşısında Ermenistan'ın mütecaviz davranışları eleştirilirken, başlayan II. Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının korunması ve işgal edilen topraklarının geri alınmasında kayıtsız şartsız desteklendiği deklare edilmiştir. TDT'yi oluşturan ülkelerin davranışlarına bakılacak olursa; KKTC, Azerbaycan'ı tamamen desteklediğini ifade etmiş, Türkmenistan ise arabuluculuk faaliyetlerine önem vererek KKTC'nin aksine cılız bir tepki göstermiştir. Özbekistan ise Azerbaycan'ın yanında yer aldığını vurgulayarak, diğer Orta Asya ülkelerinin aksine Ermenistan ile şu ana kadar diplomatik ilişki tesis etmeyen tek ülke olmuştur. Kazakistan ve Kırgızistan ise I. Karabağ Savaşı zamanında da arabuluculuk ve savaşın sona erdirilmesi yönünde aktif siyaset izleyen, aynı durumu bu savaşta da sürdüren ülkeler olmuştur. Özellikle Kazakistan lideri Nazarbayev Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü

konusunda hassasiyet göstererek bu sorunun çözümü noktasında gerekli diplomatik hamleleri yapmaya çalışmıştı. Ancak her iki ülke bu savaşta daha fazla destek sunmadılar (Şeyban, 2022, s. 46-51). Bir diğer gözlemci üye olan Macaristan'dan ise Azerbaycan'ı destekleyen açıklamalar yapılmıştır (Habertürk, 2020). Genel olarak bakılacak olursa, TDT'nin bir bütün olarak ortaya koyduğu irade önemli ve değerli görünmekle birlikte bazı Orta Asya ülkelerinin çekingen tavrının devam ettiğini söylemek gerekir.

II. Karabağ Savaşı'ndan sonra 19 Eylül 2023 tarihinde Azerbaycan ordusu bölgeye bir terör operasyonu başlattı. 24 saat süren askeri operasyonun ardından Ermeni terör grupları teslim olurken taraflar arasında Yevlah'ta görüşmeler gerçekleştirildi. Sorunun kaynağı ise Ermenistan'ın imzalandığı taahhütlere uymaması ve Karabağ'da Azerbaycan'a yönelik bir terör kuşağı oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yıllar boyunca Ermenileştirilen Karabağ bölgesinde Azerbaycan'ın topraklarını geri almasıyla bölgedeki Ermeniler sorun oluşturmaya başladı. Azerbaycan'ın bütün iyi niyeti ve bölgede kalıp suça bulaşmamış olanların Azerbaycan vatandaşı olabileceğini belirtmesine karşılık, Laçın koridoru üzerinden bölgedeki terör unsurlarına silah sağlanmakta, ayrıca Ermenistan verdiği sözlerin aksine bölgeye uluslararası güçleri davet etmekte ve Zengizur koridoruna ilişkin adım atmamaktadır (Anadolu Ajansı, 2023). Azerbaycan savunma güçlerinin şehit edilmesinin ve bölgedeki sözde yönetimin başkanlık seçimi yapmasından sonra yapılan operasyonlarda bölgedeki terörist unsurların önemli bir bölümü temizlenirken Ermeniler başta Fransa olmak üzere Avrupalı güçler ve ABD'den destek umarak bölgedeki istikrarı baltalamaya çalışmaktadır.

Sonuç

TDP, Osmanlı'dan tevarüs eden ilkeler ile yeni kurulan ulus-devlet ve kimlik çerçevesinde geliştirdiği nitelikler uzun bir dönem boyunca Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk topluluklarıyla ilişkilerin tesis edilmemesine neden oldu. Burada, erken Cumhuriyet döneminde bizzat Atatürk tarafından Pantürkizmin maceracı ve tehlikeli bir politik yaklaşım olduğunun belirtilmesi de önemliydi. Ancak şu unutmamalıdır ki Atatürk bir Türk milliyetçisiydi. Onun milliyetçiliği ve inşa ettiği devlet düzeni dönemin şartlarına uygun ve rasyonaliteye dayanıyordu. Nitekim imkân olduğunda, daha doğru bir tabirle konjonktür müsait olduğunda Türk topluluklarıyla ilgilenildiği görülmektedir. Bunun ilk örneğini Hatay oluşturmaktadır. Atatürk'ün hayatının son dönemlerinde bütün mesaisini Hatay meselesine harcadığı ve vefatından kısa bir süre sonra Hatay'ın anavatana katıldığı görülmektedir. Aynı durum Kıbrıs için de geçerlidir. ABD ve Batılı müttefiklerin bütün itirazlarına karşın yapılan operasyon ve elde edilen zafer bu anlamda kıymetlidir. Buna karşın, durum KOA coğrafyası söz konusu olunca Sovyet-Rus tehdidinden ve güç farklılığından dolayı tam tersi bir görünüme sahiptir. II. Dünya Savaşı'nın son zamanlarda cereyan eden Boraltan hadisesi ve Stalin'in tehditleri, Türkiye'nin neden bu coğrafyaya yönelik bir politika geliştirm(e)mediğini izah etmek için

yeterli bir kanıt sunmaktadır. Zaten bu konuda sadece Cumhuriyet dönemine değil, Osmanlı dönemine bakıldığında da benzer bir durum görünmekte, Türkistan coğrafyasına sadece İttihat ve Terakki iktidarı döneminde ilgi duyulduğu bilinmektedir. Ancak Sovyetlerin çöküşünün ardından Türkiye gerek dış politikada yaşadığı sıkışmışlıktan kurtulmak gerekse de Türkistan'ın bağımsız devletlerine yardımcı olmak için bölgeye yönelik aktif bir siyaset izlemiştir. Bu dönemde TDP genel ilkelerinden esasen kopmamış, milliyetçilik ise retorik düzeyde ilişkilerin tesisine hizmet etmiştir. Türkiye'nin ilk dönemlerde yaşadığı heyecan ve umut, izlenen politikaların aceleciliği, Batı değerleri adına bölgeye yaklaşım, bölge toplumları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, gerekli ekonomik araçlardan mahrum bulunması ve model ülke tartışmaları nedeniyle kısa sürede kaybolmuştur.

İki binli yıllara gelindiğinde, yaşanan hayal kırıklığı, dış politika gündeminin değişmesi ve AKP iktidarıyla beraber KOA politikası daha stabil hale geldi. Özellikle ilişkiler Orta Asya ülkeleriyle rutinleşirken Kafkasya'ya yönelik ilgi, ekonomi ve enerji gibi nedenlerle arttı. Yine de daha çok Ortadoğu toplumlarına yüzünü dönen ve İslamcı-Osmanlıcı anlayışla yönetilen dış politika KOA ülkelerine sırtını döndü. Bu durum 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası değişmeye başladı. Ülkede yükselen milliyetçi dalga, dış politikada da Türkiye'nin tekrardan yüzünü Türk dünyasına çevirmesine neden oldu. Bunda, ayrıca Fetullahçı teröristleri destekledikleri için başta ABD olmak üzere Batı dünyasıyla ilişkilerin bozulması ile Arap Baharı ve Suriye iç Savaşı'yla birlikte Körfez ülkeleriyle ilişkilerin gerilmesine dayalı olarak Ortadoğu politikasının iflası etkili oldu. Kısacası Türk dünyasına dönüş, dış politikada yaşanan sıkışmışlığın ve güvenlikçi paradigmanın hâkim olmasının bir sonucuydu. Bu minvalde Türk Konseyi'nin Türk Devletler Topluluğuna dönüşerek ilişkilerin kurumsal zemininin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. KOA ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yapılan çeşitli zirveler bunu sağlayamamıştı. Ama TDT, Türk dünyasındaki, iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkilerin her geçen daha fazla ivme kazandıracağı iddia edilebilir. Ancak bu beklentiler için henüz erken olduğunun altı çizilmelidir. Çünkü gerek II. Karabağ Savaşı gerekse de Kazakistan'da yaşanan olaylar sırasında verilen tepkilerin cıızlılığı ve geç kalınmışlığı, bu ülkeler arasındaki iş birliğinin istenilen düzeye gelmesi için beklenilmesi gerektiğini göstermektedir. Türk dünyası açısından bu dönemde yaşanan bir diğer önemli hadise II. Karabağ Savaşı'dır. Bu savaşın Azerbaycan'ın mutlak zaferiyle sona erip 30 yılın ardından işgal altındaki topraklarını geri kazanması, sadece Azerbaycan adına değil bütün Türk dünyası adına büyük bir kazanımdır. Bu savaşta Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek hem siyasi hem de askerî açıdan Türkiye'nin gelmiş olduğu seviyeyi göstermesi bakımından mühimdir. Bu savaşla beraber Türkiye-Azerbaycan ilişkileri kurumsallaşmış, adeta doksanların başındaki "tek millet, iki devlet" söylemi hayata geçmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Azerbaycan lideri İlham Aliyev, neredeyse savaştan beri bütün açılışlar ve milli günlerde yan yana gelmekte, ülkeler arasındaki ilişkiler diğer Türk Cumhuriyetlerine nazaran çok hızlı bir

ivmeyle yükselmektedir. Savaşta alınan zafer ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin boyutu bölgede artık Ermenistan'a geri adım attırmakta, Ermeni milliyetçiliğinin iddialarına dayalı politikalarından vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kazandığı 2023 Genel Seçimlerinden sonra Külliye'ye davet edilen Ermenistan lideri Paşinyan'ın açıklamalarından bu durum rahatlıkla anlaşılabilir. Buna karşın Ermenistan özellikle Karabağ'daki Emeni nüfusu bahane edip anlaşma yükümlülüklerine uymamayı ve Batılı devletlerden destek görmeyi beklemekte ve Kafkasya'yı istikrarsızlaştırabilecek bir terör kuşağı oluşturmaya çalışmaktadır. Azerbaycan bunu antiterör operasyonu ile durdurmuş olsa da Ermenilerin tutumu güvenilmez görülmektedir. Bunların dışında, Moskova Mutabakatında hayata geçirilmesi kararlaştırılan Zengezur Koridoru, Türk dünyasının bütünleşmesi ve iktisadi ilişkilerin daha fazla canlanıp siyasal ve kültürel ilişkileri olumlu yönde etkilemesi bakımından değerli bir projedir. Ancak KOA ülkeleriyle ilişkilerde dikkat edilmesi gereken bazı sorunlar vardır. Bunların başında Fetö terör örgütü gelmektedir. Türkiye vasıtasıyla doksanların başında bölgeye sokulan ve iki binli yıllarda aşırı büyüyen bu yapı, hem bu ülkelerin elitleri üzerindeki etkisi hem de emperyalizmin bu bölgedeki varlığını devam ettirmesi bakımından tehlikeli bir durum oluşturmaktadır. Yapılması gereken şey, Türk hükümeti Türkiye içinde ağır aksak ilerleyen bu terör örgütüyle mücadeleyi daha efektif hale getirip KOA ülkeleriyle koordineli bir şekilde yürütmelidir. Bölgede Fetö terörünün etkin olmadığı tek ülke Özbekistan'dır, zaten ikili ilişkilerin 15 Temmuz sonrası gelişmeye başladığı bilinmektedir. Bir diğer sorun da Türkiye'nin Atlantikçi politikalara dönüp bölgeyle ilişkilerini bozma ihtimalidir. Buna örnek olarak İsveç'in NATO'ya alınmasına yeşil ışık yakılması verilebilir. 15 Temmuz'dan sonra Rusya ile geliştirilen ilişkilerin KOA coğrafyasına olumlu yansıdığı ve bölgedeki ülkeler ve toplumlar nezdinde en önemli aktör Rusya'nın olmadığı unutulmamalıdır. Türkiye KOA ülkeleriyle ilişkilerini olumsuz etkileyecek her adıma dikkat etmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Yusuf Ziya Bölükbaşı: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Yusuf Ziya Bölükbaşı: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Bölükbaşı, Y. Z. (2023). Cumhuriyetin yeni yüzyılında Türk dış politikasında Türk dünyası vizyonu. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 469-495. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1356851>

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (2020, 25 Kasım). *AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı*. 31 Ağustos 2023 tarihinde AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı (aa.com.tr) adresinden edinilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2022, 14 Aralık). *Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Zengezur Koridoru 2024'te tamamlanacak ve yeni nakliyat koridoru oluşturulacak*. 31 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-zengezur-koridoru-2024te-tamamlanacak-ve-yeni-nakliyat-koridoru-olusturulacak/2763617#> adresinden edinilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2023, 20 Eylül). *Azerbaycan: Karabağ'daki Ermeni gruplar silah bıraktı, antiterör operasyonu durduruldu*. 14 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-karabagdaki-ermeni-gruplar-silah-birakti-antiteror-operasyonu-durduruldu/2996659> adresinden edinilmiştir.
- Aslanlı, K. (2020). Karabağ Meselesi için “3 boyutlu” analitik perspektif önerisi. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (Ulisa) Enstitüsü-Ulisa* 12, 8, 9-13. 12 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.aybu.edu.tr/yulisa/tr/sayfa/1402/UL%C4%B0SA%2D12> adresinden edinilmiştir.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* (2006). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. 2. Baskı, Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Ayata, A. (2010). Türkiye'nin Orta Asya politikası. M. C. Yenigün ve E. Efeğil (Ed.), *Türkiye'nin değişen dış Politikası* içinde (s. 641-657). Nobel Yayınevi.
- Aydın, M. (2010). Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası cilt II 1980-2001* (12. Baskı) içinde (s. 366-440). İletişim Yayınevi.
- Aydın, M. (2013). Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası cilt III 2001-2012* içinde (s. 463-532). İletişim Yayınevi.
- Balbay, M. (2005). *Orta(daki) Asya ülkeleri* (3. Baskı). Cumhuriyet Kitapları.
- BBC News Türkçe (2020, 12 Kasım). *Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?*. 30 Ağustos 2023

- tarhinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938> adresinden edinilmiştir.
- Çakmak, H. (2013). Türkiye ile Türk kökenli cumhuriyetler arasındaki ilişkilerin geleceği: Öngörüler ve yeni bir yol haritası. H. Çakmak ve M. S. Erol (Ed.), *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri içinde* (s. 203-212). Barış Kitabevi.
- Habertürk (2020, 3 Ekim). *Macaristan'dan Azerbaycan açıklaması!*. 30 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/son-dakika-azerbaycan-macaristan-dan-azerbaycan-aciklamasi-2823154> adresinden alınmıştır.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk dış politikası tarihi*. Timaş Yayınları.
- McKay, D. ve Scott, H. M. (2019). *Büyük devletlerin yükselişi 1648-1815* (2. Baskı). (Çev. E. B. Özbilen), Dergâh Yayınları.
- Oral, S. (2006). *Türkiye'nin dış politikası* (3. Baskı). İmge Kitabevi.
- Keyman, F. (2014, 27 Ağustos). *Davutoğlu Pan-İslamist mi?*. *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fuat-keyman/davutoglu-pan-islamist-mi-1209165/> adresinden edinilmiştir.
- Oran, B. (2011). Giriş: Türk dış politikasının teori ve pratiği. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası Cilt I: 1919-1980 içinde* (s. 17-94). İletişim Yayınları.
- Orta Asya Araştırmaları Merkezi-Orasam (2023, 13 Temmuz). *Türkiye-Azerbaycan ticaret hacmi altı milyar dolara yaklaşıyor*. 28 Ağustos 2023 tarihinde <https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/azerbaycan/6958-turki-ye-azerbaycan-ti-caret-hacmi-alti-mi-lyar-dolara-yaklasiyor> adresinden edinilmiştir.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa tarihi*. (Çev. F. Aytuna,). İnkılap Yayınevi.
- Sarıkaya, Y. (2020). *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ zaferi*. Türk Akademisi Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Vakfı (TASAV).
- Şener, N. (2020, 12 Ekim). *Türkiye'nin Orta Asya'da Fetö ile mücadelesi*. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/turkiyenin-orta-asyada-feto-ile-mucadelesi-41633512> adresinden edinilmiştir.
- Şeyban, S. (2022). Etki ve sonuçları bakımından İkinci Karabağ Savaşı'nı farklı açıdan okumak: Türk dünyası ve dönüşen iş birliği. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 11(38), 32-62.
- Turgunov, E. (2021). Zengezur Koridorunun Azerbaycan ve bölge için önemi. *Eurasian Research Institute*, 30 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.eurasian-research.org/publication/zengezur-koridorunun-azerbaycan-ve-bolge-icin-onemi/?lang=tr> adresinden alınmıştır.
- Türk, F. (2013). Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkiler (1992-2012). F. Türk (Ed.), *Türk dış politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lerden günümüze içinde* (s. 1-25). Paradigma Akademi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2020, 25 Şubat). *Azerbaycan ile ticaret hacmimizi 2023 yılında 15 milyar dolara çıkaracağız*. 28 Mart

- 2023 tarihinde <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116798/-azerbaycan-ile-ticaret-hacmimizi-2023-yilinda-15-milyar-dolara-cikaracagiz-> adresinden edinilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. *Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler*. 28 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> adresinden edinilmiştir.
- Türk Dünyası Araştırma Vakfı. 29 Ağustos 2023 tarihinde <https://turan.org/> adresinden edinilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. *Organizasyon tarihi*. 30 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.turkicstates.org/en/organizasyon-tarihcesi> adresinden edinilmiştir.
- Türk Devletleri Teşkilatı. *Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi İstanbul bildirisi*. 30 Ağustos 2023 tarihinde https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi_2395 adresinden edinilmiştir.
- TÜRKPA. *TÜRKPA hakkında*. 30 Ağustos 2023 tarihinde <https://turkpa.org/about> adresinden edinilmiştir.
- TÜRKSOY. *Tarihçe*. 28 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.turksoy.org/tarihce> adresinden edinilmiştir.
- Ünsal, Ü. (2013). Dönemin Bilançosu. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası cilt III 2001-2012* içinde (s. 13-249). İletişim Yayınevi.
- Yalçınkaya, F. (2013). Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler-Hükümetler üstü kuruluşlar (1992-2012). F. Türk (Ed.), *Türk dış politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lardan günümüze* içinde (s. 25-45). Paradigma Akademi Yayınları.
- Yalçınkaya, M. ve Beşirli, H. (2022). Türk Cumhuriyetleri arasındaki uluslararası öğrenci hareketliliği ve bu hareketliliğin yükseköğretimin uluslararasılaşma sürecindeki rolü. *Karadeniz Araştırmaları*. 19(74), 363-382.
- Yenigün, M. C. (2004). *Soğuk Savaş sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve dış politika, belgeler ve yorumlar*. Nobel Yayınevi.
- Zengin, A. K. (2021 Nisan). II. Karabağ Savaşı'nda Türk kazanımları. *MSÜ Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Bülteni*, 3, 46-49. 16 Ağustos 2023 tarihinde <https://atasaren.msu.edu.tr/bulten> adresinden edinilmiştir.

Extended Abstract

This study aims to provide a panoramic perspective on Türkiye's foreign policy towards the Turkish communities in the Caucasus and Central Asia. Turkish foreign policy, with the principles inherited from the Ottoman Empire and the qualities developed within the framework of the newly established nation-state and identity, has for a long time been characterised by a lack of engagement with the Turkic communities in the Caucasus and Central Asia. It was also important to note that in the early Republican period,

Atatürk himself labelled Panturkism as an adventurous and dangerous political approach. However, it must be remembered that Atatürk was a Turkish nationalist. His nationalism and the state order he built were appropriate to the conditions of the time and based on rationality. In fact, Turkish communities have been engaged opportunistically, particularly during favorable junctures. This is exemplified by the case of Hatay, where Atatürk focused intensely towards the end of his life, resulting in its annexation to the motherland shortly after his demise. Similarly, the situation with Cyprus echoes this pattern. However, the context for the Caucasus and Central Asia (CCA) region is different, largely due to the Soviet-Russian threat and power imbalances. Events like the Boraltan incident at the end of World War II and Stalin's threats underscore why Türkiye couldn't implement policies towards this region. Nonetheless, post-Soviet Union collapse, Türkiye adopted a proactive approach towards the region, aiming to alleviate foreign policy stagnation and assist the newly independent Turkestan states. During this phase, the Turkish Foreign Policy (TFP) largely adhered to its fundamental principles, using nationalism to forge rhetorical ties. The initial enthusiasm and optimism Türkiye harbored for the region quickly faded, attributed to hasty policies, an approach to the region colored by Western values, insufficient understanding of regional societies, lack of necessary economic means, and debates surrounding the country's model status.

By the 2000s, following initial disappointments and a shift in foreign policy focus under the Justice and Development Party (JDP) government, Türkiye's CCA policy stabilized. While relations with Central Asian countries became more routine, interest in the Caucasus grew due to economic and energy considerations. However, foreign policy, predominantly oriented towards Middle Eastern nations with an Islamist-Ottomanist approach, distanced itself from CCA countries. This began to shift after the 15 July Coup Attempt. A surge in nationalism prompted Türkiye to realign its foreign policy towards the Turkic world. Contributing factors included deteriorating relations with the Western world, particularly the U.S., due to their support for FETO terrorists, and a failed Middle East policy marked by strained ties with Gulf countries post-Arab Spring and the Syrian civil war. In essence, this pivot back to the Turkic world resulted from a foreign policy impasse and the predominance of a security paradigm. Accordingly, it's crucial to solidify relations by transitioning the Turkic Council into the Community of Turkic States. Various summits held post-independence for CCA countries have not fully realized their goals. Yet, it is anticipated that economic, political, and cultural relations within the Turkic world will progressively strengthen. However, caution is advised as these expectations might be premature. A pivotal moment for the Turkic world was the Second Karabakh War. Türkiye's support for Azerbaijan in this conflict underscored its advancements politically and militarily. The war served to institutionalize Türkiye-Azerbaijan relations, breathing life into the early nineties' "one nation, two states" discourse. Since the war, President Erdogan and Azerbaijani leader

İlham Aliyev have presented a united front at numerous events, accelerating the pace of their relationship compared to other Turkic Republics. The triumph in the war and the prominence of Turkish-Azerbaijani ties are now causing Armenia to reassess its regional stance, leading it to abandon policies grounded in Armenian nationalism. Furthermore, the Zangezur Corridor, agreed upon in the Moscow Memorandum, holds significant potential for integrating the Turkic world, revitalizing economic relations, and positively influencing political and cultural ties. However, some challenges remain in relations with CCA countries. The Fetullahist terrorist organization is a primary concern. Introduced to the region by Türkiye in the early nineties and having expanded significantly in the 2000s, it poses a threat both through its influence on regional elites and the perpetuation of imperialism in the area. The Turkish government needs to intensify and coordinate its fight against this organization, progress within Türkiye is currently slow. Uzbekistan is the sole country in the region where FETO terrorism is inactive, and relations have improved post-15 July. Another challenge is Türkiye potentially reverting to Atlanticist policies, which could harm its relations with the region. A case in point is Türkiye's approval of Sweden's NATO membership. It's important to remember that post-15 July, improved relations with Russia positively impacted the CCA geography. Moreover, Russia is not viewed as the most significant actor by regional countries and societies. Türkiye must be cautious not to take any steps that could detrimentally affect its relations with CCA countries.